

МИХАЙЛО СЛАВЧЕНКО.

ЧИ БУЛА В ГЕТЬМАНЩИНІ СВОЯ МОНЕТА.

Пізнання нашого минулого становить задачу надзвичайної ваги. Довгий ряд дослідників протягом більш як сотня літ поклав великого труда, щоб вияснити одні точки, підперти другі, відкинути треті. І чим серйозніше питання, тим більш обачности вимагає воно для свого висвітлення, тим більшої потрібно обережності. В нових галузях історії, які тільки розробіткою починаються, подібна вимога конечна, бо-ж тут доводиться починати, мовляв, з первісного нагромадження матеріялів, збирати по зернятках розкидані вказівки, іноді мимохідь кинуте речення, підхоплювати натяк, намацувати каркас явища. Тільки після такої роботи стане можливим обточення й уточнення тої чи іншої події, інституту й т. и. До таких саме питаннів належить і піднесена мною в III т. «Орг. хоз. Украины» справа про українські гроші на Гетьманщині.

В XVII стол. від часів Хмельниччини в Україні наш торговельний капіталізм виступає як самостійна сила на світовий ринок. Коли раніш Україна відогравала пасивну роль, даючи свою сировину польському торговельному капіталу, то від Хмельниччини появляється суто український торговельний капітал, який пробує виступати незалежно від чужоземних посередників. Одночасно командуючі вершки молододі республіки кидаються у вирій міжнародного життя, ширять свої ринки за кошт Білоруси й Молдавії. А соціяльна борня всередині держави спонукає торговельну буржуазію до забезпечення добутих підчас революції позицій при запомозі екстрених мір, якими підтримувався-б «порядок». Для того державі «треба було мати багато й до того гарантованих грошей». Брак їх, збільшуваний тезавризцією шляхетних металів, і підбивав гетьманський уряд завести свою монету, давши їй забезпечення якщо не в себе, що представлялося тяжким з огляду на нестійкість державного апарату, то зовні, щитячись союзенем. Під такими кутниками було розглянуто історію української монети в III т. «Орг. хоз. Украины», якій присвячено кілька сторінок, опертих на досить нечисленний, скільки його є, актовий матеріял. Той матеріял дає можливість установити, що від Хмельницького I аж до Мазепи включно в Україні робилося то більш, то менш щасливі спроби завести свою монету, яка вийшла з обігу в початку XVIII стол.

З даним освітленням не мириться В. Шугаєвський, котрий, противно сказаному, силкується довести, що українських грошей «не було зовсім» й що «підвалини українського грошового обігу XVII в. «будовано на піску» (Наук. Збірник, XIX, 60).

Наскільки виправдується категоричність тверджень у Шугаєвського?

Найранішою вказівкою що-до українських грошей являється повідомлення про монету, що її бив Хмельницький I. В. Шугаєвський упевняє, що Богдан не бив своєї монети, бо «до цього часу їх не знаходили», і що «трудно припустити, щоб Б. Хмельницький р. 1649... міг наважитись узурпувати право, що належало тільки королеві» (Н. Зб., XIX, 57).

Факта, що й дотепер не знайдено Богданових грошей, зовсім недостатньо, щоб заперечувати існування їх. Це в такій же мірі неможливо, як напр., відкидувати факт існування особливих грошей в 1921—22 р. в передмістях Одеси, хоч вони такі були, або відкидувати факт існування «трихвостих кошок», якими поміщики били кріпаків і які геть щезли після 1861 р., так що їх нема ні в одному музеї нашої Спільки Республік. Існування-ж і особливих паперових грошей в роки «розрухи» 1921—22, і поміщицьких кнутів для мужиків—безперечно й підтверджується не матеріальними речами, а хочай би повідомленнями сучасників, актовими даними й т. и. Так і з грошима Богдана. Що вони в дійсності були, маємо посвідчення московських агентів, що р. 1649 Богдан «в Чигирине учинилъ мынзу и деньги делаются» (Окр. хоз., III, 106). Інша річ, скільки було зроблено таких грошей і який вони мали обіг. З огляду на брак усяких вказівок, тут нічого певного не вивести, й доводиться звернутися до догадок. Тому-то я обережно й зазначив, що «спроби Хмельницького I, ввидимо, не мали особливої поспіху».

Потреба в особливій для України монеті живо відчувалась й після Хмельницького I, що видно з проектів про заведення особливої монетарні і в ту добу, коли Україну хотіли перетворити в польську провінцію (Окр. хоз., III, 106). В. Шугаєвський пише, що «заява Беневського... і витяг із Гадяцьких статтів... як відомо... були проекти» (Наук. зб., XIX, 57). Наведене речення, т. ч., є простим переказом моєї-ж думки, і для в'яснення питання нічого не додає.

Другу спробу завести українську монету зробив гетьман Дорошенко, який «бив чехи на ім'я Яна Казимира, а не на своє» (Орг. хоз., III, 108), про що ізнову сповіщали свій уряд московські агенти (А. Ю. и З. Р., VI, 161).

В. Шугаєвський, повторивши сказане, висловлює однак сумнів, щоб Дорошенко «вбивав монету з дозволу Турків... із джерел цього не видно і... ледве чи можна припустити, щоб став він прохати їхнього дозволу», тим більш, мовляв, що фальшував турецьку монету в Лисянці (Н. Зб., XIX, 57).

Дорошенко спочатку монету бив в Тарговиці, а потім в Лисянці (Орг. хоз., III, 108—закид що-до Канева визнаю правильним), це перше. Що-ж, по-друге, до фальшування грошей, то Бруховецький р. 1667 писав до Московки: «в измѣничемъ городѣ Тарговицѣ по указу ханскому, а по просьбѣ Дорошенка, бусурманскимъ именемъ начали деньги делать» (Соловьев, XII, 341). Фальшування определяється в такій формулі відомим криміналістом: воно є «свідоме, протизаконне виготовання матеріальних предметів, з зовнішнього виду подібних до державних грошових знаків... з наміром випустити їх в обіг як справжні» (Рознышев, Особ. часть рус. угол. права, 497). З повідомлення Бруховецького видно, що Дорошенко мав наказ, вносив про нього прозьбу, бив не подібну, а особливу для України монету, а тому не мав потреби використовувати її замість справжньої турецької чи татарської. Отож сумніви В. Шугаєвського безпідставні. Монета з ім'ям Яна-Казимира так само не була фальшованою, бо, згідно домови з Польщею, для України мала-б битися монета по литовсько-польському зразку, себ-то як-раз з ім'ям польського короля. Випуск такої монети, це очевидно, не диктувався намірами підірвати польську монету, а определявся нехваткою в грошах, призначався не для Польщі, а для України, провадився офіційно, а не «тайно образующе», і, на підвалинах договору з Польщею, гарантувався, щитився ім'ям короля. Таким чином Дорошенкові гроші—не фальшована, а особлива краєва монета.

Дорошенків майстер Гранковський робив пізніш гроші й для лівобережної України при Самойловичу, коли зроблено було третю й останню спробу завести особливу монету. Про одисею Гранковського не стану спере-

чатись, бо для піднесеної справи вона не має особливого значіння. І не в ній діло. В. Шугаєвський про грошові проекти гетьм. Самойловича говорить, що не Самойлович заклопотався над українською монетою, а царське правительство, і що биття чехів фактично не відбувалось, отже тим більш неймовірно, щоб українська монета—чех—мала обіг при Мазепі (Наук. Зб., XIX, 58).

В цих твердженнях нема жадного обґрунтованого положення. В офіційному акті читаємо: «при в. г. Алексеѣ Михайловичѣ... також при Федорѣ Алексеевичѣ... гетмана Самойловича было о... чеховомъ делѣ покорное челобитѣ». В одному листі до Самойловича говориться, що гетьман звернув увагу царя, «чтобъ мы, в. г., указали делать чехи» (А. Ю. и З. Р., XII, № 56, порів., XIII, № 75) й т. д. Що не Самойлович, а Москва старалася обмежити биття монети для України, видко зі слів того-ж гетьмана: «хотя вы, в. г. только 100 пуд. сдѣлать соизволяете».

В. Шугаєвський упевняє, ніби в Путивлі не билось монети. А. Ю. и З. Р., XIII, № 75 і 98, навпаки, виразно промовляють, що в Путивлі таки була монетарня, куди для оглядання зразків монети (опис чеха дано в тих-же А. Ю. и З. Р., XII, № 48, 50, 66 й 75) р. 1677 їздив Самойлович (до речі, В. Шугаєвський догадується, що мною змішано чех путивльський з севським (Н. З., XIX, 59). Уважнє читання тексту явно виказує друкарську помилку: виноска 3) мала стояти двома рядками нижче).

Нарешті останнє питання. В. Шугаєвський не йме віри, щоб український чех був в ходу при Мазепі (Н. Зб., XIX, ів.). Шановн. нумізмат опустив з ока не більш не менш як Коломацькі статті. § 19 тих пунктів читається: «делаютъ въ Севску чехи подъ в. г. именованнемъ и те чехи роздаютъ, какъ уже и роздано многое число... и нынѣ гетману... (с.-т. Мазепі) послать въ города и въ мѣста универсалы... чтобъ те чехи ходили обыкновенно». А під р. 1689 в Величка (т. III, 89) показано, що воеводу Неплюева було заслано за те, що він випускав не тільки справжні чехи, але і «воровские, на якие сребро царске давано». Очевидно, чехи ходили досить добре, коли доводилось їх фальшувати.

На сказаному можна закінчити розгляд основних положень В. Шугаєвського. Другорядні його твердження остільки-ж мало обґрунтовано.
